

Pedagogiek

LAURA BATSTRA EN
MARUSCHKA SLUITER

REBELLEREN, NUANCEREN EN ONTZIEN

EEN ANDERE KIJK OP ADHD

Begin dit jaar promoveerde Maruschka Sluiter op het proefschrift *Wild and Willful, shifting perspective and approach towards ADHD* oftewel 'Druk en Dwars, anders kijken en handelen rondom ADHD' (Sluiter, 2021). Dit artikel geeft een overzicht van de belangrijkste bevindingen van dit actuele promotietraject.

De afgelopen decennia is in westerse landen het aantal ADHD-classificaties en ADHD-medicatievoorschriften voor kinderen enorm toegenomen. Het grootste en best uitgevoerde onderzoek naar de effectiviteit van ADHD-medicatie is de Amerikaanse 'Multimodel Treatment Study of Children with ADHD' (MTA). Dit onderzoek startte in de jaren negentig van de vorige eeuw en volgde bijna 600 kinderen met de classificatie ADHD, die medicatie, gedragsbehandeling of een combinatie van beide kregen. De eerste resultaten, gepubliceerd in 1999, lieten een voordeel van medicatie ten opzichte van gedragstherapie zien. Deze conclusies gingen de hele wereld over en bleven rondzingen, ook nadat follow-upbevindingen uitwezen dat de verschillen steeds kleiner werden en de voordelen van medicatie ten opzichte van gedragstherapie op de langere termijn uiteindelijk zelfs verdwenen. Bovendien constateerden de onderzoekers zorgelijke bijwerkingen van langdurig gebruik, zoals kans op groeivertraging. In het promotieonderzoek zijn de opeenvolgende publicaties van de MTA-studie naast gegevens uit een Nederlandse apothekersdatabase over de meest voorgeschreven ADHD-medicatie, methylfenidaat, in de periode 1995-2015 gelegd. Hieruit bleek geen verband tussen de onderzoekspublicaties en het voorschrijfgedrag: publicaties waaruit gezondheidsrisico's en weinig werkzaamheid van ADHD-medicatie bleken, hadden niet op korte termijn tot gevolg dat er minder van werd voorgeschreven. Er waren wel twee plotselinge dalingen die na enig spoorwerk gerelateerd leken te zijn aan uitzendingen van het kritische journalistie-

door **Laura Batstra en Maruschka Sluiter**

ke programma *Zembla*, de eerste in 2000 (Kinderen aan de pil) en de tweede in 2010 (De ADHD-hype). Wetenschappers moeten wellicht meer doen om hun resultaten bij het grote publiek te laten landen, en populaire mediavormen lijken daarvoor een goed middel te zijn (Batstra, 2021).

REÏFICATIE IN HET ONDERWIJS

De stijging in ADHD-medicatiegebruik heeft waarschijnlijk niet alleen te maken met positieve verwachtingen en geringe kennis over de risico's, maar ook met de dominantie van de biomedische visie op het ADHD-construct zelf. Het beeld van ADHD als erfelijke en chronische hersenstoornis is door de rijke en daardoor machtige farmaceutische industrie stevig neergezet en overheerst nog steeds in veel voorlichtingsmateriaal. Dit kan een zogenaamde *reïficerende* uitwerking hebben. Reïficatie betekent letterlijk 'tot ding maken' en wijst in dit geval op de neiging om een abstracte beschrijvende stoornisdefinitie zoals ADHD ten onrechte aan te zien voor een concrete hersenafwijking die concentratieproblemen, hyperactiviteit en leerproblemen veroorzaakt. De titel van het kinderboek *Ferry is zo snel als een Ferrari want hij heeft ADHD* is slechts één voorbeeld van de wijdverspreide denkfout waarbij de *naam* ADHD wordt verward met de *oorzaak* van het drukke gedrag. Deze denkfout komt in het proefschrift naar voren in het hoofdstuk op basis van dertig interviews met leerkrachten over ADHD. Hoewel de meeste leerkrachten tegenover zowel de classificatie als de vaak spontaan door hen genoemde ADHD-medicatie een ambivalente houding hadden, ervoeren ze er in de dagelijkse praktijk toch vooral voordelen van. Volgens veel geïnterviewden verklaart een ADHD-classificatie ongewenst gedrag en tegenvallende schoolprestaties ('Ik denk dat het een opluchting is voor ouders, als ze weten dat het gedrag verklaard kan worden door de ADHD'). Zo'n label lijkt de schuld bij ouders, leerlingen én leerkrachten weg te nemen ('Als je alles geprobeerd hebt en niets werkt, dan is een classificatie niet alleen goed voor het kind maar ook voor jou als leerkracht') en kan op die manier een startpunt zijn voor nieuwe overeenstemming en samenwerking ('Een classificatie geeft een duidelijker beeld, ook naar ouders toe. Dan kan je alle

neuzen dezelfde kant op krijgen en zeggen: Wat hebben we nu nodig?').

Hoewel het voordelig kan zijn dat de neuzen dezelfde kant op staan, maakt een gereïficeerd stoornislabel het kind wel tot probleem eigenaar. Dit is niet alleen onterecht, maar het vergroot ook de kans dat factoren in bijvoorbeeld de thuissituatie, de schoolsetting of de maatschappij onderbelicht en dus ongeadresseerd blijven. Wanneer men de ervaren problemen in de klas toeschrijft aan een hersendefect, dan ligt bovendien medicatie als oplossing voor de hand. Medicatie is in veel gevallen succesvol in het op de korte termijn onderdrukken van ADHD-gedrag. Leerkrachten merken die effecten in de klas, maar blijken vaak niet op de hoogte te zijn van de in follow-upstudies aangetoonde risico's en beperkte werkzaamheid van ADHD-medicatie op de lange termijn.

ANDERS HANDELEN VEREIST ANDERS DENKEN

In een volgende studie is daarom het effect onderzocht van een online lezing om tegenwicht te bieden aan het medicaliserende en reïficerende stoornisdenken in onderwijs en samenleving. De onderzochte lezing nuanceert eenzijdige biomedische aannames, en brengt een meer pedagogische visie op druk en ongeconcentreerd gedrag onder de aandacht. De pedagogische visie beziet ADHD als gedrag dat niet goed matcht met de eisen van onze maatschappij, zoals langdurig stilzitten en taakgericht werken op school. Ook intolerantie speelt een rol: druk kindgedrag is vaak een probleem omdat volwassenen er slecht tegen kunnen. Binnen een pedagogische aanpak leer je volwassenen niet alleen het gedrag dat ze als probleem ervaren bij te sturen, maar ook om het beter te verdragen. Binnen deze visie is kortom veel aandacht voor de invloed van omgevingsfactoren in brede zin, zoals gezin, school, buurt, cultuur en maatschappij.

In hoofdstuk 5 van het proefschrift wordt beschreven dat de pedagogische visie aanvankelijk vrij ver te zoeken is in een groep van bijna 200 aankomende jeugd- en onderwijsprofessionals. Uit hun antwoorden op een vragenlijst bleek een overwegend biomedisch perspectief: ze zagen ADHD vooral als erfelijk hersendefect dat probleemgedrag veroorzaakt. Na

ADHD VANUIT EEN PEDAGOGISCHE VISIE BEZIEN IS GEDRAG DAT NIET GOED MATCHT MET DE EISEN VAN ONZE MAATSCHAPPIJ

★
Pedagogiek

LAURA BATSTRA EN
MARUSCHKA SLUITER

het zien van de lezing die dit beeld nuanceert, was een grote verschuiving naar een meer pedagogische visie zichtbaar. Eén tot drie maanden na de lezing waren de aankomend professionals weliswaar weer wat ‘teruggevallen’ in het biomedisch denken, maar zaten ze nog steeds aan de pedagogische kant van het spectrum. Dezelfde trend, een grote verschuiving in visie direct na de online lezing die na verloop van tijd weer terugschuift richting biomedisch, is vastgesteld bij een groep leerkrachten (De Zoete, 2020) en een groep pedagogisch medewerkers in de kinderopvang (Dinkla, 2021). Bij veel interventies is enige terugval eerder regel dan uitzondering, en in dit geval van visies op ADHD was het helemaal te verwachten, aangezien de nadruk op biomedische aannames in allerhande voorlichtingsmateriaal dat in onze samenleving voorhanden is. Het actualiseren en aanpassen van de beschikbare voorlichting is hard nodig. Om dit proces te stimuleren is onder leiding van Sanne te Meerman onlangs de allereerste *Richtlijn Voorlichting ADHD* (2021) gepubliceerd. Ook een online lezing lijkt een belangrijke en kosten-efficiënte bijdrage te kunnen leveren aan het tegengaan van het nog altijd dominante stoornisdenken. De informatie over het pedagogisch perspectief zal na verloop van tijd wel herhaald moeten worden, door de informatie uit de lezing vaker en ook in andere vorm aan te bieden.

INTERVENTIES

In *PiP* 116 (2020) is reeds uitgebreid verslag gedaan van het binnen het Wild & Willful-promotietraject uitgevoerde onderzoek naar de groepstraining-zonder-kindgebonden-label voor ouders die druk en dwars gedrag van hun kinderen ervaren. De groepscursus geeft ouders handvatten voor het bijsturen en beter verdragen van druk en dwars kindgedrag. Bovendien leren ouders die met soortgelijke opvoedproblemen kampen elkaar kennen en kunnen ze elkaar, soms ook nog na de cursus, ondersteunen en tips geven. De in hoofdstuk 6 van het proefschrift beschreven resultaten van onderzoek onder 101 ouders tonen aan dat ouders na het volgen van de cursus minder opvoedstress en minder druk en dwars gedrag van hun kind ervaren, en dat bovendien de communicatie tussen ouders en kind beter loopt.

Hoewel het promotietraject voor het overgrote deel op de context gericht is – wetenschapscommunicatie, (toekomstige) zorgprofessionals en leerkrachten, ouders –, gaat hoofdstuk 7 over de effecten van een laagdrempelige zelfcontrole-interventie voor kinderen zelf. Zeven jongens met ADHD-gedragingen kregen een zogenoemde intervaltimer: een apparaatje dat met een gekozen interval (bijvoorbeeld elke vijf minuten) trilt. Om de jongens zich meer bewust te maken van hun eigen taakgerichtheid, werd hun gedurende drie weken gevraagd om tijdens momenten van zelfstandig werken in de rekenlessen bij iedere trilling met smileys aan te geven hoe taakgericht ze op dat moment bezig waren (heel taakgericht, neutraal, totaal niet taakgericht). Dit bleek een aantal positieve effecten te hebben: het taakgerichte gedrag nam toe, de jongens waren minder snel afgeleid en de impulscontrole verbeterde enigszins. Zowel leerkrachten als leerlingen waren positief over de intervaltimers. Gezien de kindvriendelijke en relatief eenvoudige toepassing van de intervaltimer in de dagelijkse context van kinderen, lijkt dit een goede methode te zijn om drukke, impulsieve en snel afgeleide kinderen en hun omgeving op school te ondersteunen.

ALTERNATIEVEN

Samenvattend laat dit proefschrift een aantal zaken zien. Wetenschappers kunnen en zouden meer moeten doen om onderzoeksbevindingen met praktische relevantie ook daadwerkelijk en snel naar de praktijk te brengen. Middelen hiervoor zijn de (populaire) media, maar ook bijvoorbeeld een online lezing die kostenefficiënt in korte tijd veel mensen kan bereiken. Dat dit nodig is om biomedische aannames over ADHD te nuanceren, bleek uit vragenlijsten bij aankomende zorg- en onderwijsprofessionals en uit interviews met leerkrachten. Veel leerkrachten zien ADHD ten onrechte als een verklaring voor probleemgedrag en achterblijvende schoolprestaties, en lijken beperkt kennis te hebben van de nadelen van medicatiegebruik op de lange termijn. Er zijn alternatieven voor medicatie, zeker voor kinderen met milde tot matige problematiek. Laagdrempelige interventies zoals een groepsoudercursus of een intervaltimer voor kinderen zelf kunnen al verlichting bieden, en hierbij zijn kindgebonden

Pedagogiek

LAURA BATSTRA EN
MARUSCHKA SLUITER

“VEEL LEERKRACHTEN ZIEN ADHD TEN ONRECHTE ALS EEN VERKLARING VOOR PROBLEEMGEDRAG EN ACHTERBLIJVENDE SCHOOLPRESTATIES”

ONTZIEN OF OVER HET HOOFD ZIEN?

Tijdens de promotieplechtigheid stelde opponent en pedagoog prof. dr. Micha de Winter een terechte en interessante vraag, namelijk: ‘Waar is de stem van het kind in de contextgerichte aanpak van het Wild & Willful- oftewel Druk & Dwars-project?’

psychiatrische diagnoses niet nodig. Ook ondersteuning van professionals op scholen of kinderdagverblijven kan onderdeel zijn van deze aanpak; de mogelijkheden en effecten hiervan worden momenteel bij Druk & Dwars onderzocht. Een getrapte en contextuele benadering waarin verschillende disciplines goed samenwerken kan helpen om ieder kind en gezin zorg op maat te bieden.

LAURA BATSTRA is hoogleraar Orthopedagogiek aan de Rijksuniversiteit Groningen. Ze doet onderzoek naar medicalisering van opgroei- en opvoedproblemen en manieren om die tegen te gaan.

MARUSCHKA SLUITER is psycholoog en orthopedagoog. Ze is werkzaam als gezinscoördinator en gedragswetenschapper bij ProTalent.

LITERATUUR

Batstra, L. (2021). Researchers should do more to bring their findings to society: the case of ADHD-medication. *Sociology Lens*. (bit.ly/3A2j-WaJ). ♦ De Zoete, L. C. (2020). *Anders denken over ADHD?! De invloed van de online lezing ‘Druk & Dwars’ op de visie van regulier- en academisch geschoolde leerkrachten op ADHD vanuit (ortho) pedagogisch perspectief*. Masterthesis Rijksuniversiteit Groningen. ♦ Dinkla, L. (2021). *Anders denken over drukke, dwarse en dromerige kinderen. Het effect van een online lezing op de visie op ADHD van pedagogisch medewerkers in de kinderopvang*. Masterthesis Rijksuniversiteit Groningen. ♦ Sluiter, M. N. (2021). *Wild and Willful: Shifting perspective and approach towards ADHD*. Proefschrift Rijksuniversiteit Groningen. ♦ Te Meerman, S. & Expertgroep Voorlichting ADHD van de Academische Werkplaats ADHD en druk gedrag (2021). *Richtlijn Voorlichting ADHD*. (bit.ly/3kNrdqq).

In alle onderzoeken en activiteiten zijn kinderen inderdaad niet bevraagd over hun meningen, ervaringen en ideeën. Binnen Druk & Dwars is het een welbewuste keuze om te streven naar een samenleving waarin kinderen ‘zo normaal mogelijk’ kunnen opgroeien. Bevragingen van een onderzoeker kunnen interfereren met dit ideaal. Uiteraard zijn er aanpakken te bedenken waarbij kinderen niet het gevoel hoeven te krijgen dat ze anders zijn dan de rest. Informatie kan bijvoorbeeld gehaald worden uit interviews met een hele klas, door iederéén een tekening te laten maken en wat vragen te laten beantwoorden, of door met expliciete focus op de context kinderen advies te vragen over het oplossen van problemen thuis of in de klas. Dit alles kan inderdaad een waardevolle aanvulling zijn op de insteek waar Druk & Dwars tot nog toe voor koos om de stem van kinderen recht te doen. Zowel in de groepsoudercursus als bij de trainingen voor onderwijs en kinderopvang wordt uitgebreid aandacht besteed aan het luisteren naar en communiceren met kinderen en te kijken achter het gedrag van het kind. Kinderen communiceren namelijk niet altijd alleen met woorden maar ook met hun gedrag. Een kind dat ‘s avonds niet wil gaan slapen kan daarmee angst, een wens naar autonomie of nog iets heel anders uitdrukken. Ouders (en leerkrachten en pedagogisch medewerkers) krijgen hulpmiddelen aangereikt om uit te vinden wat een specifiek kind zegt of probeert te zeggen met zijn of haar gedrag. Er is bovendien veel aandacht voor het investeren in goed contact met kinderen, waardoor de kans dat zij zich – verbaal dan wel non-verbaal – kunnen en durven te uiten, vergroot kan worden. Kortom, hoewel er binnen het project geen direct onderzoek naar is verricht, wordt er indirect zoveel mogelijk recht gedaan aan de stem van ieder uniek kind door volwassenen handvatten te geven om goed naar hen te luisteren.